

FORSKNINGSBIBLIOTEKET OG DET FLYDENDE SAMFUND

Forholdet mellem forsker og bibliotek har ændret sig. Tid er i høj grad blevet en mangelvare for forskerne, og samtiden stiller nye og anderledes krav til, hvordan og hvorfor bibliotekerne skal arkivere. Et af resultaterne er, at forskerne er blevet kunder hos bibliotekerne – og de forventer fuld valuta for den tid, de investerer.

AF ERIK HØJBJERG, ECH.LPF@CBS.DK, INSTITUT FOR LEDELSE, POLITIK OG FILOSOFI, CBS.

Hvordan ser den samfundsvidenskabelige forsker forskningsbiblioteket som et redskab til at begribe vores samtid? Det spørgsmål forsøger jeg at besvare i denne artikel.

Svaret er på ingen måde givet. Det afhænger af en mængde faktorer, hvoraf jeg kun vil berøre ganske få. Udgangspunktet er forskeren, dvs. forskningsbibliotekets bruger eller – og her er allerede en central pointe – kunde. Det er min påstand, at de forventninger, som forskerne har bragt med sig til biblioteket gennem de seneste 10 år, er gledet fra først-til sidstnævnte. Forskerne er blevet bibliotekets kunder – og de spørger derfor sig selv, om det kan betale sig at investere i bibliotekets ydelser.

Kapitalformen er naturligvis ikke penge, men tid. Universitetsreformen af 2003 har gjort tid til den knapteste ressource, og det gør noget ved forskerens forhold til biblioteket. Det ser jeg nærmere på i artiklen. Jeg beskriver også reformen som et symptom på et samfund, som er begyndt at flyde. Forandringerne stiller forskningsbiblioteket over for denne udfordring: Hvordan kan bibliotekerne medvirke til at fastfryse den flydende samtid på en måde, der gør det muligt at studere og begribe den, inden den igen flytter sig? Artiklen sluttet af med, at jeg retter fire håb til fremtidens forskningsbibliotek.

Nørd og performance-entreprenør

De fleste forskningsbibliotekarere vil nikke genkendende til billedet af den fortravlede – og ofte distræte – forsker, der med begrænset opmærksomhed beder om hjælp til at grave hyldemeter efter hyldemeter af støvet magasinmateriale frem fra kælderen. Lad os for nemheds skyld kalde en sådan forsker for nørden.

Ved siden af nørden er der igennem de seneste 15 år dukket en ny type forsker frem, som ikke nødvendigvis er synlig for bibliotekarerne. Det er en forsker, som set fra bibliotekets perspektiv er selvhjulpne – både fordi han eller hun ubesværet kan navigere i bibliotekets online-ydelser, men også og fordi forskeren selv finder og medvirker til at skabe sine kilder udenfor biblioteket. Dette er performance-entreprenøren.

De to figurer er selvfølgelig karikaturer, men de fremhæver træk, der er værd at hæfte sig ved, fordi de retter forskelligartede forventninger til biblioteket og dets ydelser. Fælles for dem er dog, at deres arbejdsbetingelser i hverdagen er karakteriseret ved en oplevelse af et ganske betydeligt tidspres.

Der har derfor sneget sig en økonomisk logik ind i den moderne forskers arbejdspraksis. Ethvert projekt – fra deltagelse i konferencer, over skrivning af artikler til offentlige oplæg mv. – vurderes på, om det kan betale sig for den enkelte forsker. Der skal være et klart afkast. I relation til forskningsbibliotekerne er pointen klar: Forskerne interesserer sig kun for bibliotekerne, hvis de oplever, at det giver et dem et afkast. De er blevet forbrugere af bibliotekets ydelser snarere end blot brugere. Hvad er nu forskellen? Umiddelbart synes der ikke at være den store forskel, men det er der.

Tid til finansiering

Universitetsreformen af 2003 spiller en vigtig rolle i den bevægelse. Den har betydet, at universiteterne i stigende grad drives som 'virksomheder', der opstiller og prioriterer deres aktiviteter i relation til opnåelse af strategiske målsætninger. Det har resulteret i, at mulighederne for at igangsætte større forskningsprojekter i vidt omfang kræver bestyrelsens godkendelse inden for universitetets forskningsstrategier, og at sådanne projekter skal støttes af ekstern finansiering. For den enkelte forsker betyder det, at forskningsprojekter skal kunne 'sælges' til interne såvel som eksterne interessenter, og forskeren må bruge en betydelig del af sin forskningstid på at søge finansieringskilder til projekterne.

I en sådan situation kan det næppe overraske, at forskerne prioriterer deres sparsomme tid på aktiviteter, der har størst chance for at give et positivt afkast. Det har allerede efterladt spor på forskningsbibliotekerne. Siden 2003 er der en række tegn på, at bibliotekerne har måttet genopfinde sig selv og deres rolle i relation til universiteternes aktiviteter. Bibliotekernes 'omsætning' er begyndt at påkalde sig opmærksomhed. Leverer de ydelser, der rent faktisk er efterspurgt? Er balancen mellem udgifter til anskaffelser af fysisk materiale og elektronisk adgang den rigtige? Hvordan kan bibliotekets kompetencer til informationssøgning udbredes gennem kurser til relevante målgrupper?

Det flydende samfund

Ser man bort fra, at universitetsreformen blev gennemført af en borgerlig regering, og kigger man på nogle af de mere grundlæggende forandringer af vores samfund gennem de seneste 20-30 år, hvad kendetegner så forskningsbibliotekernes rolle efter 2003? Kan vi udover markedslogikken pege på udfordringer, som forskningsbibliotekerne skal håndtere i de kommende år?

Universitetsreformen er et symptom på nogle mere fundamentale forandringer i vores samfund. Den havde måske fået en anden udformning, hvis ikke der havde siddet en borgerlig regering i 2003, men nogle af de grundlæggende træk ved reformen havde været de samme. Der er med andre ord noget større på spil i reformen end 'blot' spørgsmålet om reformbærernes politiske overbevisning.

Der er grund til at hævde, at samtidens egentlige politiske ideologi er forandring. Forandring er i dag selv et ideal. Vi skal omstille os til omstilling. Vi skal, som det hedder, være forandringsparate, og idealet gælder i lige mål for samfundet som sådan og for organisationer og for individer. Faktisk kan man sige, at noget af det eneste stabile i vores samtid er kravet om forandring. Samfundet er i en vis forstand blevet flydende uden faste og alment accepterede holdepunkter.

At begribe og forstå et sådant samfund stiller særlige erkendelsesmæssige udfordringer – især for forskningen. Når man ikke længere kan tage iagttagelsen af samfundet for givet, fordi denne selv er genstand for udøvelsen af strategisk adfærd og derfor selv hele tiden flyder, så kan man ikke undersøge samfundet med traditionelle metoder. Det udfordrer vores forestillinger om 'arkivet' – med hvilket jeg mener alle de kilder, der tillader en systematisk iagttagelse og analyse af samfundet. Traditionelt har det været bibliotekets rolle at indsamle og systematisere arkivet på en sådan måde, at det bliver tilgængeligt. Spørgsmålet er dog, om biblioteket har rettet sit blik på det flydende samfunds arkiv?

Det er nemlig karakteristisk for det flydende samfund, at det reproduceres på afgørende nye måder. For eksempel har den digitale revolution medført afgørende nye platforme for politisk aktivitet. Facebook synes at overtage rollen fra det traditionelle vælgermøde og 'det arabiske forår' har i betydeligt omfang været båret af en politisk mobilisering gennem sms/twitter. De nye sociale teknologier har tydeligvis effekter, men hvilken form for socialitet og fællesskab, de producerer, er uklart. Eksemplerne viser, at der ligger en stor udfordring i at indfange det flydende samfunds arkiv.

Arkivet i en brydningstid

Lad os her vende tilbage til indledningens sondring mellem nørden og performance-entreprenøren som to forskerkarikaturer. Nørdens arkiv er typisk det arkiv, der registrerer historien, navnlig gennem trykte medier som bøger, tidsskrifter og fortegnelser mv. Arkivet udgør samfundets hukommelse, og forskernørden er blevet uddannet til at bedrive en ganske særlig type kildekritik for at lave troværdige analyser af samfundet.

Heroverfor står performance-entreprenørens arkiv, som ikke i udgangspunktet registrerer historien, men derimod formidler begivenheder, navnlig gennem digitale medier som fx hjemmesider, b- og v-logs, wikis, youtube osv. Arkivet indikerer dynamik i et samfund, som ikke længere har nogen entydig selvbeskrivelse, men derimod tilbyder et overskud samfundsbeskrivelser. Performance-entreprenøren er overladt til selv at udvikle en kildekritik, der handler mere om meningsfuldhed end 'traditionel' videnskabelig troværdighed.

I overgangen mellem disse to typer arkiver står historien. Man kan sige, at historien ikke er, hvad den har været. Vores forestilling om historien er i dag omtvistet og omskiftelig. Der er ikke kun én historie, men mange. I dag skal vi skabe en ny forståelse, ikke dokumentere en givet forståelse. Det er derfor, at performance-entreprenøren er forholdsvis usynlig for forskningsbibliotekaren. Han eller hun er ude i felten for at indsamle materiale, der ikke kan findes på bibliotekets hylder. I dag er forskningen kun så småt begyndt at systematisere iagttagelsen af denne nye dynamiske eller flydende virkelighed. Og her kan forskningsbiblioteket hjælpe.

Fire håb for bibliotekaren

Forskningsbiblioteket er et centralt knudepunkt i det flydende samfund, fordi det har både kapaciteten og teknologien til at systematisere samtidens kakafoni af stemmer. Biblioteket kan transformere støj til brugbare data på i hvert fald tre niveauer. For det første kan biblioteket naturligvis pege på relevante kilder i form af alt det enkeltstående materiale, det råder over. For det andet kan biblioteket pege på relevante samlinger, dvs serier af kilder i form af fx databaser. Disse to funktioner udfylder biblioteket til fulde i dag. Men biblioteket har for det tredje også et potentiale for, at skabe relevante samlinger af samlinger. Denne funktion indeholder en udfordring for biblioteket. Den indebærer nemlig, at biblioteket gør sig følsom overfor at iagttage mønstre på tværs af sine

Bibliotekarerne skal fastholde og viderebearbejde rollen som samfundets kustode.

samlinger, som kan synliggøre relevante forhold ved vores samtid, som ellers forbliver usynlige. Samlet set er der ingen tvivl om, at det moderne forskningsbibliotek kan skabe både værdi og afkast i den flydende virkelighed og den forskning, som bliver bedrevet efter universitetsreformen i 2003.

De følgende fire håb er skamløse i deres ensidighed, for de retter sig alene mod, hvad forskningsbibliotekerne kunne gøre for at gøre sig til en relevant aktør for forskerne. Forskere og bibliotekerne skal naturligvis møde hinanden, men som nævnt i indledningen er der her alene tale om en forskers blik på bibliotekets rolle.

1. Tilbyd forskeren en tempofordel

At finde det forskeren godt ved findes, men ikke selv kan (eller kan afsætte tid til at) finde, har vel i vidt omfang været en af bibliotekets vigtigste rådgivningsopgaver – og er det fortsat. Måske kan denne rolle, i takt med at forskerens samarbejde med biblioteket udvikler sig, udvides til også at identificere materiale, som forskeren ikke på forhånd kender, men til gengæld har brug for.

2. Flyt grænserne for forskerens fantasi

Forskere, især nørderne, går som regel ad kendte stier, der leder til et sikkert resultat. Men bibliotekaren kan åbne forskerens øjne ved at pege på det utænkelige ved i en vis forstand at tilbyde forskeren en fantasi. Her gælder det om at pege på et kildemateriale, der åbner nye spor for forskerens nysgerrighed. Hvilke arkiver er der derude, som tillader nye perspektiver på aktuelle samfundsfænomener?

3. Vær forskerens pædagogiske partner

Forskerne har ofte et ret stort ego, der sætter begrænsninger på, hvor langt de vil gå for at indhente kollegernes hjælp. Det kan derfor være vanskeligt for forskerne at hjælpe sig selv. Men forskerne har brug for, at bibliotekarerne hjælper dem til at hjælpe sig selv. Skal bibliotekaren være forskerens pædagogiske partner, så kræver det dels, at bibliotekaren er så tæt på forskerens faglighed som muligt og dels, at bibliotekaren finder interesse i at medvirke til at fremme forskningen. Det er mit håb, at fremtidens forskningsbibliotekar bliver medskaber i forskningen fremfor en, der blindt langer serviceydelser over disken.

4. Fasthold og viderebearbejd rollen som samfundets kustode

Bibliotekarerne udfylder i den allermest positive forstand rollen som samfundets kustoder. Og det er vigtigt. Det flydende samfund både kan og skal fastfryses i arkiver som samtiden og eftertiden kan bruge. Til det formål skal vi dog bruge et spejl, som reflekterer det flydende samfunds arkiver, og det er vi kun lige begyndt på at lave. Bibliotekarere må være med til – i filosofiprofessor Ole Thyssen's ord – ”at stille upraktiske spørgsmål til praksis”, for kun herigennem kan vi bryde med traditionelle forestillinger om, hvordan vores samfund hænger sammen. Af samme grund er mit håb til bibliotekarerne afslutningsvis, at de vil kæmpe for en demokratisering af adgangen til viden. ●